

KAZAK HALK ŞAİRİ CAMBIL CABAEV VE SANAT DÜNYASI

Bir ülkenin edebî şahsiyetleri ebedî kültür varlıklarıdır. Cambıl, Kazak Türklerinin bir ebedî şahsiyet olarak kabul ettiği önde gelen sanatçıların başında yer alır. Türkiye'de olduğu gibi Kazakistan'da da ünlü şahsiyetlerin anılması kararlaştırılmış, bu çerçevede 1995 "Abay Yılı", 1996 "Cambıl Yılı", 1997 "Muhtar Evezov Yılı" kabul edilmiştir. Kendi ülkemizde olduğu gibi, Türk Cumhuriyetlerinin ünlü şahsiyetlerini de tanımak zorunluluğumuz vardır. Bu şahsiyetlerden biri olan Cambıl, Almatı ili, Cambıl ilçesinde doğmuştur. Ulu cüzdendir. "Yedisu âşıklarının altın hazinesi" olarak nitelendirilen Âşık Süyinbay'm çırağıdır. Süyinbay'dan fatiha (pata) alan âşık, çıracılıktan ustalığa geçmiş, pekçok şiir, destan, atışma metni bırakmıştır. 1846'da doğan şair, 1945'te vefat etmiş, 100 yıllık uzun bir ömür sürmüştür. Hem Hanlık, hem Çarlık Rusyası, hem de Sovyetler Birliği'nin kuruluş ve gelişme dönemlerini yaşamış, değişen şart ve zamanlara göre sanatını icra etmeyi başarmış bir kişidir. Cambıl'ın babası Cabay göçebe Kazaklardandır. O da diğer pekçok Kazak gibi otlağın ve suyun hareketine göre hareket eder. Bu göçlerden birinde Han Dağı'nın karşısında yer alan Cambıl Dağı eteklerinde konaklar. Cambıl bu dağın eteklerinde bulunan Ekey'de dünyaya geldiği için kendisine Cambıl adı verilir. Kıl çadırı evde doğar, büyür. Yaşadığı veya babasının göç ettiği geniş bozkırlar daha sonra Cambıl'ın sanatına da etki edecek, Cambıl kapalı mekânlardan ziyade açık mekânları, geniş alanları şiirlerinin teması olarak kullanacaktır. Cambıl'ın altı oğlu vardır: Kocamberdi, Kocaş, Akkulı, İztilev, Alğaday, Tezekbay. Bunlardan ilk ikisi çocuk yaşlarda ölmüştür. İztilev ile Alğaday orduya alınmıştır. Alğaday'ın askeri basanları Cambıl'ın mutluluk kaynağı olmuştur. Cepheye gönderdiği bir mektubunun sonunu şöyle bağlar:

Ey oğul tut aklında,
Ömründür vatan senin.
Çekinme düşmandan, durma ilerle
Selam söyle dostlarına,
Düşmanını yen, dön vatamna.

Cambıl'ın amcası adı bilinen dombracı-lardandır. Onun dombraya ilgisi amcasının etkisi ile oluşur, gelişir, zenginleşir. On iki yaşında dombra çalmayı öğrenen şair bundan çok etkilenir. Bunu, "Dombra elime değdiğinde heyacandan nutkum tutuldu" biçiminde açıklar (AHMETOV-

Dr. Ali Abbas ÇINAR

*Muğla Ü. Fen-Edebiyat Fak. Çağdaş Türk
Lehçeleri ve Edebiyatı B. Öğr. Elemanı*

AMANOV- KUTHOCINA 1989: 37). Babası hayvan yetiştiricisi olmasına rağmen o bu mesleği beğenmez. Dombra çalmak, türkü söylemek ona daha ilginç gelir ve mutluluk verir. Yanık ve güçlü sesi sanatçıya ayrı bir güç kazandırır. Geniş bozkırlar, Onun sesini en iyi şekilde tabiat ile yoğurmasına da etken olur. dombraya sevgisini kanatlanmakla eş tutar.

Taktı kanat yeniden
Geniş obamda dombıram,
Tekrar duyuldu köyümde
Söylendi türküler Cambıl'dan

Kaktı kanat canadan
Ken dalamda dombıram,
Kayta estildi avlımda
Cırlap Cambıl salğan en
(AHMETOV-AMANOV-KUTHOCİNA: 37-38).

Ondört yaşına gelen genç Cambıl, âşıklık geleneğini sürdürebilmenin yollarından birinin babasından ayrı hareket etmekle mümkün olabileceğini düşünür. Mesleğini icra edişi ilk defa ramazan ayında, ramazan "carapazan" manileri söylemekle başlar. Genç Cambıl'ın sesi ve domrayı çalış tekniği halk tarafından beğenilir. Halkın beğenisi Cambıl'ı daha da yüreklendirir. Dönemin en ünlü âşıklarından Süyimbay'ın yanına gider ve çırağı olmak istediğini söyler. Süyimbay Cambıl'ı biraz dinledikten ve onu sınadıktan sonra onda âşıklık istidadının olduğuna karar verir, yanına alır. Süyimbay'ın yanında âşıklık geleneğinin ilkelerini öğrenen şair, çıraklık dönemlerinde özellikle Süyimbay'ın şiirlerini söyler. Onaltı yaşından itibaren kendi şiirleri de ortaya çıkmaya başlar, ancak ünlü âşıklarla atışmaya girmez, kendi yaşındakilerle söz yarışır. Cambıl gittiği yerlerde âşık şiiri örnekleri vermez; halk türküleri, masal ve hikâyeler, belli âşıkların hayatları etrafında teşekkül eden aşk hikayelerini de ifade eder. Cambıl'ın doğduğu çevre hem Özbekistan, hem de Kırgızistan coğrafyasına yakındır. Bundan dolayı yaşı biraz ilerledikten sonra Kazakların ünlü âşıkları yanında, kendi ülkesi dışında âşıklarla, özellikle Kırgız âşıklarla da atışmış, üstadlığını belgelemiştir. Cambıl güçlü bir gözlemcidir. Gezdiği, gördüğü yerleri değerlendirir, karşılaştığı her insanın düşüncesini önemseyerek irdeler, âşıkların sanatlarını icra ediş usulleri-

ni gözleyip inceleyerek bir senteze varır. O aynı zamanda iyi bir radyo dinleyicisi, gazete takipçisidir. Yenilikleri radyodan dinler, yaşı ilerlediği için okuyamadığı gazeteleri okutturur, bunlardan edindiği bilgilerle şiirlerini zenginleştirir, yeni temalarla süsler. Cambıl 97 yaşına kadar at sırtında oba oba dolaşan ve geleneği yaşatan usta bir sanatçıdır. Kazakistan Cumhuriyeti'nin temsilcisi olarak Sovyet Cumhuriyetlerinin pekçoğuna seyahat etmiştir. Bu seyahatleri sonucunda ilgili ülkelerin güzellikleri, dostlukları hakkında söyledikleri dikkat çeker. Kendisine, hangi konuda eserler verdiğine dair sorulan bir soruya şöyle karşılık verir: "Zorluk içinde yaşayan, hasretlik çeken halkım hakkında, zulüm gören vatanım hakkında, yürekli kahramanlar hakkında söyledim. Geceler boyu türküler söyleyip hasımlarımı yendiğim oldu (AHMETOV-AMANOV-KUTHOCİNA: 36)". 1936 yılında, Almatı'da Kazakistan I. Âşıklar bayramı yapılır. Cambıl bu törenlerin baş konusudur. Aynı yıl Moskova'da yapılan Kazakistan Sanat Günleri çerçevesinde düzenlenen sanat günlerinin baş konuğu olarak Cambıl kabul edilir. Cambıl'a Sovyetler Birliği yönetimi tarafından Birliğin en büyük nişanı olan "Kızıl Bayrak" verilir.

20 Mayıs 1938 yılında Cambıl'ın edebi hizmetine saygı günü düzenlenir, bu çerçevede hem Almatı'da, hem de Cambıl'da törenler yapılır. Şaire Sovyetler Birliği yönetimince Lenin nişanı verilir. 1936 yılından 1940 yılına kadar Cambıl'ın 10.000 dizeyi aşan manzum parçalar söylediği yapılan tespitler arasındadır. Bu şiirlerin çoğu mevcut yönetimin işleyişini ele alan ve yer yer övgülerle süslü olan siyasi içerikli şiirlerdir (MUKANOV, 1989: 34-35). Devletin Propagandaya ihtiyacı vardır. Bu propagandayı Cambıl aracılığı ile rahatça yerine getirir. Cambıl'a görkemli bir ev verilir. Her türlü ihtiyacı karşılanır. Hizmetine verilen özel kâtabi Kalmakan Abdikadirov, onun şiirlerini yazıya aktarır. Şoförü 24 saat hizmetinde bulunur. Devamlı bakım altında tutulur. Özel doktoru Rahimbek Dosymbekov'dan başka Kazakistan'ın ünlü doktoru H. Barlıbaev'in sürekli gözlemi altında sağlığı takip edilir. Özel aşçısı Fatima Fayzrahmanov'u Cambıl "beni emziren ikinci annem biçiminde tanımlamıştır. Atıyla 95 yaşına kadar köyleri dolaşabilir. 1940 veya 1942 yılından itibaren fazla dolaşamaz, evinden dışarı çıkamaz, ancak yeni eserler vermeye devam

eder. 22 Haziran 1945'te Almatı'da vefat eder. Cambıl iki Dünya Savaşını yaşamış biridir. Sovyetlerin Almanlara karşı vermiş olduğu direniş savaşını ele alan "Leningrad" başlıklı şiiri bütün Sovyetlere ününün yayılmasını sağlayan etkenlerin başında yer alır (EVEZOV, 1989: 14). Cambıl için Sovyetler, Kazakistan veya Kazakistan'ın gücü, kudreti demektir. Çünkü Kazakistan'da Birliğe üye ülkelerden biriydi ve Almanlar'a karşı savaşan erlerin başında, içinde Kazakların da yer aldığı Türk kavimlerinin evlâtları yer alıyordu. Cambıl, Ulu Vatan Savaşı "Ulu Otan Soğısı" olarak nitelendirilen 2. Dünya Savaşı'nı konu alan pekçok şiir yazmıştır. Bunların 3000 dizeden fazla olduğu bildirilmektedir (MUKANOV: 37). şiirlerin tamamı kahramanlık, toprağın kutsallığı, yurdun namusu üzerinedir. Bu şiirler savaş boyunca gazeteler aracılığı ile cepheye ulaşır, Almanlar'a karşı savaşan Sovyetler Birliği ordusu içinde yer alan Türk kavimleri askerlerine önemli moral kaynağı olur. Özellikle Leningrad savunması üzerine söylediği "Leningrattık Örenderim" başlıklı şiirleri bunların en ünlüsü olarak kabul edilir (MUKANOV: 36-38). O, en büyük gerçeğin kişinin yüreği olduğunu savunur. Lirik şiirler, epik eserler meydana getirirken bu gerçeği hep gözönüne alır. Cambıl kendi çıkarları dışında, çağının Kazak şairlerince olduğu gibi, komşu ülkelerdeki şairlerce de üstad kabul edilir. Pamir Yaylılarından, Tacikistan'dan seslenen Gasem Lahuti bir mektubunda Cambıl'a şöyle der:

Dinler, sen söyleyince kulak kesilir,
şakiyiverir sonra bahçedeki her bülbül.
Özlemle her zaman ezgilerini bekler,
Kazak'ın bülbülü ey âşık Cambıl.

Tınyadı sen söyleyen kulak salıp,
Küy küyler erbir bahta turęan bülbül
Intığıp ölenindi sağmadı,
Kazaktın bülbül kusı akın Cambıl.

Cambıl vefat ettiği 1945 yılına kadar yeni eserler verir. 2. Dünya Savaşı'nda kazanılan zaferden dolayı söylediği ileri sürülen "Artık ölsem de gam değil" şiiri kaydedilmemiştir. Onun 1944'te söylediği:

Söndün mü, parıldayan ışığım, çıram?
Gittin mi taşlaşmış boş kulağım?

Yatsam da döşekte dermanım yok,
Sen söyletirsin beni ey yalnızlığım,
İye değilim artık kendi kendime,
Sizlere bu benim sonki sözüm.

Söndin be, calkırağan şam-şırağım?
Kaldın ba, tas bekinip, kos kulağım?
Catsam da tösek tartıp dermenim çok,
Sen bolıp söyletesin calęız çağım.
Kalıppın iye bolmay özüme -Özim,
Senderge sok-ak aytarı songı sözüm.

Dizeleri şairin 99 yaşındayken yazıya alınabilen son sözleridir.

Destan kahramanları halkın duygu ve düşünce dünyasını yansıtmaktadırlar. Cambıl bu destanlarda halkın yaşayış dünyasının tercümanı olmuştur. şairi güçlü kılan özelliklerden biri destan geleneğini yaşatmak ise diğeri atışmalardır. Muhtar Evezov'un deyimiyile (1989: 10) sanatım dile getirirken bir tiyatro oyuncusu gibidir. Halkın yaşayışında var olan umut, umutsuzluk, gelenek, görenek, töre, mera problemleri onun en çok işlediği konular arasındadır. Abay, mal sahibi olmayı, başkalarını övmekle eş anlamlı sayan kişileri yerer. Aynı eleştiri Cambıl'da da görülür. Mal için dilini bezeyip kendini aldatan "Mal üşin tilin bezep canın caldağan" lardan farklı bir üslup gösterir. Epik türde eser veren halk şairi Marabay; lirik eser veren Bircan, Akan, Cayav Musa; atışmacılar" şöce, Kulmambet; ağıtçı "halk münşısı" Asan Kayęı'dan Cambıl'ın en önemli farkı kendinden önceki halk şairlerine göre repertuarının genişliğidir. O hem bir destancı, hem atışmacı, hem de gerektiğinde aşk şairidir.

Cambıl iki yüzlü aşıkları sevmez, var olanı, yaşadığı gerçeği söyler. Kayęı ve hasret en çok dile getirdikleridir. At sırtında ilden ile, Kırgızistan'dan Doğu Türkistan'a giden âşık, üslubunu pekiştirir, kendisini geliştirir. Atışma geleneğinin temel öğesi âşıklık gücünün ifadesidir. Cambıl gerek kendi ülkesinden, gerekse diğer ülkelerden güçlü âşıkları yaptığı atışmalarda yener, hiçbir zaman yenilmez. Bu da onun ünlenmesini halk arasında milli kahraman olarak nitelendirilmesini sağlar.

Cambıl'ın sanat anlayışına ustası Süyim-bay'ın büyük izlerinin olduğu araştırmacıların vardığı sonuçlardan birisidir. Cambıl sadece şiiriyle değil, yetiştirdiği pekçok kadın ve erkek çı-

raklarıyla büyük bir ekol yaratmıştır. Günümüz Kazakistan'ında özellikle Güney Kazakistan'da yer alan Çimkent, Cambıl, Türkistan, Otrar vb. önemli yerleşim alanlarında Cambıl ekolu varlığını yoğun bir biçimde sürdürmektedir. Ömirzak, Orımbay, Estay, Erip, Kenen, Ospantay, Ötep, Sayadil adlı ünlü aşıklar Cambıl'ın çıraklarıdır (EVEZOV: 14 ; TÖRENKULOV, 1989: 372).

Cambıl halk müziğim düzenleyen veya halk müziğinden en iyi biçimde yararlanan şairlerin başında yer alır. Dombayı ustaca çalar. Cambıl'ın dombra çalmadaki ustalığı ülke çapında "Cambıl Dombrası" adı ile bilinen üçgen biçimindeki dombranın yaygınlaşmasını veya geleneğe var olan bu dombranın Cambıl adıyla anılmasını sağlamıştır.

Cambıl halk şairleri geleneğinin en önemli özelliklerinden biri olan irticalen söyleme yeteneğine sahiptir.

Cambıl'ın sanatçı kişiliğini iki bölüme ayırmak mümkündür. Bunlardan birinci dönem 1917 ihtilâline kadar, ikinci dönem ise ihtilâlden sonradır. Sanatının birinci döneminde işlediği temalar arasında aşk, tabiat, sevgi güzellik, kahramanlık yer almaktadır. İkinci dönemde ise bunlara ek olarak parti, parti ileri gelenleri, ordu, Sovyetleri oluşturan halkların kardeşliği, işçiler, bilim, 2. Dünya savaşı gibi temalar önem kazanır. Şair, halkım "Tuvıskan El" başlıklı şiirinde şöyle der:

Göçüp gitti Cengiz Han
Geride kalan acı ve kan.
(...)
Zorluk gördük beylerden!
Uzaklaştırdık kışlaktan,
Aynlılık yaylamızdan.
Kırgız, Kazak ve Özbek
Yersiz, susuz ve barsız
Kurtulmadık ağlamaktan...
Kurtulunca Cengiz'den,
Nikolay geldi ezerek,
Halkı kana boyadı,
Göç ettirdi vatadan,
Koyup beni eşiğe,
Uzandı baş köşeye

Ötip edi Şingıs Han
Kaŋğa bölep halkımdı.
(...)
Korlık gördük baylardan,
Kıstavdan köşip şubırıp,
Aynlılık tağı caylavdan.

Kırgız, Kazak, Özbekter,
Cersiz, susuz, konussız
Kutulmadık zarlavdan...
Kutulğanda Şingıstan,
Nikolay keldi esirip,
Halkımdı kaŋğa boyadı,
Oturğızıp esikke
Tuvğan çerden köşirip,
Törimde çattı kösilip.
(AHMETOV-AMANOV-KUTHOCİNA: 37-38).

Kazak Türkleri araştırmacıları Cambıl'ı çağımızın Homeros'u sayarlar. Araştırmacı Muhtar Evezov da bu nitelendirmeyi paylaşanların başında yer almaktadır (EVEZOV: 7). Cambıl'ın bir asırlık ömrü sanatını icra etmekle geçmiştir. Kazak geleneğini, tarihini, töre ve töre kurallarını şiirlerinde yansıtmayı, destanları dile getirmedeki başarısı onun HomerosTa karşılaşmasının başlıca sebebi olmuştur.

Cambıl şiirlerini dile getirirken kendinden önce yaşamış halk şairlerinin şiirlerini ve sanat dünyalarını yakından tanır, onları kendine örnek alır. Cambıl'ın Ötegen Batır, Surayşı, Savrık ve Çapar adlı epik telif destanları onun sanat gücünü gösteren en önemli delillerdir. Bu özellikleri sebebiyle kazak araştırmacılar Cambıl'ın iki kez doğduğunu söylerler. Bunlardan biri annesinden, ikincisi vatanın bağrından dünyaya geliş olarak nitelendirilir. 90 ile 97 yaş arasında meydana getirdiği binlerce dizelik şiir şaşırtıcı gelir, insanlık âleminin yüz akı olarak nitelendirilir. Cengiz Aytmatov, Cambıl'ı alp âşık "alp akın" (AYTMATOV 1989:65; EVEZOV:7, MUSİRE-POV: 43) olarak niteler. Cambıl'ın destan ata, alp âşık, Homeros olarak nitelendirilmesi onun sadece sistemi övmesine bağlanamaz. Şairin başarısı Kazak yöneticilerle Birlik yönetimine sürekli olarak iletilmiştir. Sovyet yönetiminin Cambıl'a bu kadar değer vermesinin çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan biri onun güçlü sanatçı kişiliği, ikincisi sanatının ikinci döneminde yönetimin hoşuna gidecek şiirler söylemesi, üçüncüsü ise halk arasında kendisini kabul ettirme, halka şirin görünme peşinde olan Sovyet yönetiminin değişik millet ve halklara ait değerlere sahip çıkarak prestijini sağlama, propaganda aracı olarak kullanma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Bütün bunlar bize sanatçının gücünü göstermektedir. "1996 Cambıl Yılı"nı kutluyor, sanatçının ruhunun şad olmasını diliyoruz.

KAYNAKLAR

- AHMETOV, Ş ; AMANOV, Ş
KUTHOCİNA, R. (Kur)
1989
Edebiyet Okuv Kitabı,
Mektep Baspası, Almatı.
- AYTMATOV, Şingıs
1989
"Askak Ündi, Alıp Akım",
Destan Ata, Cazuvşı
Baspası, Al-matı.
- CAMBIL, Cabaev 1982
**Eski Tomdık Şıgar-malar
Ciyñağı**, Cazuvşı Baspası,
Al-matı
- EBDİRAHMAOV, T.
CARMUĞAMBETOV, K. (Kur)
1983
**XX. Ğasırdağı, Kazak
Edebiyyeti**, Mektep
Baspası, Almatı
- ERGÖBEK (Kur)
1994
**XX. Ğasır Basındağı
Edebiyyet**, Bilim Baspası,
Almatı.
- EVEZOV, Muhtar
1989
"Cambıl Çene Halik
Alemdarı", **Destan Ata**,
Cazuvşı Matbaası, Almatı.
- GEORGE, Thomson
1984
Şiir Sanatı, Çev.Cevat
ÇAPAN, Üççiçek Yayımevi,
Ankara.
- MUKANOV, S.
1989
"Ululuk Sırrı", **Destan Ata**,
Cazuvşı Baspası, Almatı.
- TÖREKULOV, N.
1989
"Alıptar, Kezdesüvi", **Destan
Ata**.Cazuvşı Baspası, Almatı.
- 1989
Destan Ata, Cazuvşı Baspası,
S.416., Almatı